

МАТЫВЫ ЖОРСТКАГА РАМАНСА Ў ПАЭЗІІ НІЛА ГІЛЕВІЧА

А.М. Кукрэш, Мінск, БДПУ

Беларускі фальклор багаты на розныя жанры. Казкі, паданні, замовы, балады, каляндарна- і сямейна-абрадавыя песні і інш. сёння хіба найчасцей сустранеш у кнігах, зрэдку пачуеш з тэлеэкрана, і, на жаль, амаль ніколі ў вёсцы. З кожным годам усё радзей хлебасольныя п'явунні і расказчыцы дзеляцца сваімі ведамі пра мінулае, пра паданні і назвы родных вёсчак, традыцыі, «колішнія» песні, абрады. І не толькі таму, што няма ў іх цікавасці да ўсяго гэтага, а таму, што самі ў сілу свайго ўзросту многага не засталі, не памятаюць, не ведаюць, а тыя, хто ведаў, хто жыў гэтым, на жаль, адышлі ў іншы свет.

Не ўсе жанры беларускага фальклору да гэтага часу аднолькава даследаваныя. На сённяшні момант зусім не вывучаным застаецца жанр «жорсткі» раманс. Гэты жанр, на першы погляд, здаецца недасвечанаму чалавеку, далёкаму ад фальклору, чымсьці недарэчным, дзіўным, нават падазроным. Але жорсткія раманы збіралі, вывучалі, сур'ёзна даследавалі і даследуюць навукоўцы-фалькларысты Расіі Я.І. Гудошнікаў [1, с. 98–104], Э.В. Памеранцава [2, с. 202–209], С.Б. Адоньева, Н.М. Герасімава [3], Е.А. Касцюхін [4, с. 83–97], М.В. Строганаў [5] і інш., некаторых краін Еўропы [6, с. 82–89], пачалі вывучаць ва Украіне [7]. Беларускія даследчыкі абмінулі сваёй увагай гэты жанр, але дзякуючы шматлікім тэкстам, сабраным у фальклорных экспедыцыях і архівах, паспрабуем ліквідаваць гэты прабел у даследаваннях фальклору. Жорсткі раманс натхняе творчых людзей на стварэнне розных праектаў. Такім чынам быў створаны дыск «Вясковая лірыка», які ўвабраў у сябе шэраг жорсткіх рамансаў; цыкл радыёперадач на канале «Культура» (вядучая – этнамузыкалаг Галіна Кутырова) і першы нацыянальны канал беларускага радыё (вядучая – аўтар гэтага артыкула).

У сваёй творчасці народны паэт Беларусі, літаратуразнаўца, фалькларыст, перакладчык Ніл Гілевіч неаднойчы звяртаўся да самых розных фальклорных жанраў не толькі як даследчык (кнігі «Наша родная песня», «Паэтыка беларускай народнай лірыкі», «Паэтыка беларускіх загадак», але, уласна, як паэт. Найчасцей гэта выявілася праз любоў да роднай песні (паэма «А дзе ж тая крынічанька», шматлікія вершы). На падставе фальклорнай паэтыкі і сюжэтыкі ім створаны цыкл «Сучасныя замовы-загаворы», зборнік «Загадкі» і інш. Аднак вельмі нечакана было ўбачыць у Ніла Гілевіча вершы, напісаныя менавіта пад уплывам жорсткіх рамансаў.

У шматтомніку «Збор твораў у 23 тамах. Том 3» ёсць раздзел «Сюжэты. Эпічныя песні» [8, с. 449–513]. У той час, калі Ніл Сымонавіч яшчэ сам праводзіў фальклорныя практыкі на філалагічным факультэце БДУ, была запісана вялікая колькасць жорсткіх рамансаў, якія немагчыма было пакінуць без увагі. Яны выбіваліся з агульнага шэрагу традыцыйных фальклорных жанраў сваёй мовай, нязграбнай рыфмай, ці яе адсутнасцю, але не маглі не закрануць патаемныя струны душы сваім выкананнем, эмацыянальнасцю, запамінальнай мелодыяй, сюжэтамі.

Першы сшытак адкрывае кранальны верш «Кок-сагыз» пра калеку-жабрачку, якая ўсё жыццё і здароўе аддала працы на коксавым заводзе, а зараз вымушана сядзець у пераходзе: «Кок-сагыз маю долечку згрыз» [8, с. 451–452]. Верш «Крах», мае вельмі распаўсюджаны сюжэт сярод жорсткіх рамансаў: хлопец падманвае дзяўчыну і пакідае яе з сынам на руках [9, с. 205–230]. Маці спрабуе адгаварыць дзяўчыну ад граху, але ўжо позна: «Год ужо, як я, не стаўшы жонкай, лашчу-пешчу сына на руках» [8, с. 452–453]. У параўнанне можна ўзгадаць вялікую колькасць жорсткіх рамансаў: «Ой, як я мілага забуду, / Кагда малютка на руке?» [9, с. 219].

Вельмі нагадвае жорсткі раманс і верш «У тым горадзе». Ён так і пачынаецца: «У тым горадзе, што на Свіслачы / У садку па-над самай ракой, Нейк увечары бацька высачыў, / Хто гуляе з ягонай дачкой...» [8, с. 455]. Не спадабаўся бацьку хлопец, у якога закахалася дачка, бацька забараніў ёй сустрэчы: «Хоць дачка сабе сэрца змучыла – Супраць бацькі пайсці не змагла...» [8, с. 455], потым захварэла і стала псіхічна хвора. Цяжкія падзеі апісваюцца і ў жорсткім рамансе, які пачынаецца: «У адным горадзе, пад Саратавым...» [9, с. 69–70]. Далей расказваецца гісторыя забойства сваіх родных дзяцей бацькам, які «...узят себе жонку новую» [9, с. 69], а тая прымусіла яго збыць дзяцей са свету. У вершы Ніла Гілевіча бацька адчувае свой грэх і даглядае дачку, у жорсткіх жа рамансах бацька застаецца без дзяцей і без жонкі, асуджаны людзьмі за такі вялікі грэх.

Уплыў сапраўднага жорсткага раманса можна бачыць і ў вершы «Адплата»: «Паслухайце людзі, я вам раскажу, За што я ў вязніцу папала... За тое, што вернасцю я даражу, Што здрады душа не стрывала» [8, с. 457]. Менавіта падобнымі на гэты пачатак верша словамі пачынаецца шмат рамансаў: «Ой, паслухайце, раскажу я вам...» [9, с. 357]; «Падружкі, вніманіе, што я вам скажу» [9, с. 28]; «Сейчас вам случай раскажу...» [9, с. 186] і г. д. Калі так пачынаецца аповяд пра падзеі, то адразу адчуваецца непасрэдная прысутнасць аўтара (ці выканаўцы) у апісаных падзеях, што аб'ядноўвае жорсткі раманс і вершы дадзенага раздзела. Працяг верша падкрэслівае яшчэ больш падабенства разглядаемых вершаў з жорсткімі рамансамі: «І кулю за куляй у подлую шваль / Увесь барабан разрадзіла» [8, с. 457–458]. Зразумела, што з-за здрады мужчыны і рэўнасці адбылася трагедыя – забойства любоўніцы: «цяпер я аб літасці Бога малю, / Хоць знаю, мой грэх незамоўны. А здраднік, якога дагэтуль люблю, гуляе бязвінны і вольны» [8, с. 458]. Як вершам, так і «жорсткаму» рамансу ўласцівы пераважна любоўная тэматыка, утрыраваны драматызм зместу, натуралістычны паказ падзей, слязлінасць. Паводле паэтычнай формы «Ж. р. мелі куплетную пабудову, рыфму, рытміку» [10, с. 491].

Наступны верш «Марыэта» навеяны экзатычнымі жорсткімі рамансамі. Падзеі адбываюцца ў далёкім марскім порце: «Калі ў парту памерла Марыэта – Каханка ўсіх заездных маракоў...» [8, с. 461], сабраліся мужчыны і зрэзалі ўсе ружы ў горадзе, каб пакласці на магілу жанчыны, якую нельга забыць, нягледзячы на яе распусту, прадажную даступнасць: «І кветкі-ружы – мары закаханых – / Няшчадна зрэзалі ўсе да адной... І доўгі час ад зайздрасці і злосці / Чарнелі жонкі знатных мужыкоў...» [8, с. 462].

Рамансы пра тугу па маці [9, с. 372] пранізаны трагічнасцю, ужо нічога нельга змяніць, нікога немагчыма вярнуць. І таму застаецца толькі звяртацца да памерлай маці на яе магіле, весці з ёй размову, дзяліцца радасцю і горам. Верш Ніла Гілевіча «Ля магілы маці» – таму класічны прыклад: «Ля магілы, дзе ружа буяла, ... Маладая жанчына стаяла / З дзіцянем-немаўлём на руках...» [8, с. 467–468].

Вельмі распаўсюджаны да сённяшняга часу ў Беларусі, Расіі [3, с. 353], ва Украіне жорсткі раманс «Маруся атравілася»: «Ўжо вечар вечарэе, ўсе з фабрыкі ідуць. Маруся атравілася, в бальніцу павязуць... – Спасайце не спасайце, мне жызнь не дарага, любіла я мілова, такога падлеца» [9, с. 99]. Гэтыя песні спяваюць на аднолькавы матыў, супадаюць сюжэты і рытміка вершаў. Ніл Гілевіч не мог пакінуць гэты папулярнейшы ў народзе раманс без увагі і ў другі спытак уключыў верш «Апошняя вясна Марылькі»: «Хварэе Марылька, хварэе / І знае, што скоро памрэ...» [8, с. 471–472]. Хвароба і смерць з-за кахання – гэта сэнс верша і назва раздзела кнігі «Жорсткі раманс» [9, с. 134–144]. Гэту самую песню можна сустрэць як у сучасных расійскіх зборніках жорсткіх рамансаў, так і ў выдадзенай у 1915 г. кнізе «Сборнике любимых народных песен» М.: Книгоиздательство К.Ф. Некрасова, 1915. – С. 3 [4, с. 94].

Усе вершы раздзела «Сюжэты (эпічныя песні)» датуюцца 1995–1999 гг., гэта творы, якія ўмоўна можна было б называць сучаснымі жорсткімі рамансамі. У згаданых вершах прасочваюцца ўсе рысы фальклорнага жорсткага раманса. Іх можна характарызаваць, як і жорсткія рамансы: яны «...увабралі прымітыўныя сюжэты бульварнага характару пра нявернае каханне, здраду, помсту, забойствы, самазабойствы, нібыта ўзятыя з крымінальнай хронікі» [11, с. 491]. Безумоўна, вершы Ніла Гілевіча маюць дасканалую рыфму, мілагучнасць, больш выразныя паэтычныя сродкі, але відавочна, што паэта натхнялі на стварэнне яго эпічных песень менавіта жорсткія рамансы.

Літаратура

1. *Гудошников, Я.И.* Городской романс как социальное и художественное явление / Я.И. Гудошников // Фольклор народов РСФСР. – Уфа: издание Башкирского университета, 1979. – С. 98–104.
2. *Померанцева, Э.В.* Баллада и жестокий романс Т. XIV. / Э.В. Померанцева. Русский фольклор. – Л., 1974. – С. 202–209.
3. *Адоньева, С.Б.* Современная баллада и жестокий романс / С.Б. Адоньева, Н.М. Герасимова. – СПб.: Лимбах, 1996.
4. *Костюхин, Е.А.* Жестокий романс в контексте русской культуры / Е.А. Костюхин // Русская литература. – 1998. – № 3. – С. 83–97.
5. *Строганов, М.В.* Жанровая типология фольклорной песни индустриального общества // Тверское фольклорное поле. – 2010: Доклады и публикации памяти Ю.М. Соколова (1889–1941) / ред. А.А. Петров, М.В. Строганов. – Тверь: Твер. Гос. Ун-т, 2011. – С. 113–120.
6. *Швед, И.А.* Словацкий фольклор: формы, жанры, поэтика / И.А. Швед; науч. ред. А.С. Лис. – Брест : Альтернатива, 2010. – 414 с.
7. *Петровский, М.* Скромное обаяние китча, или что есть русский романс // Русский романс на рубеже веков. – М.: Петровский. – Киев, 1997.
8. *Гілевіч, Н.С.* Збор твораў. У 23 т. Т. 3. Родныя дзедзі (раман у вершах). Паэмы. Сюжэты (эпічныя песні) / Н.С. Гілевіч. – Мінск, ТДА «Пантограф», 2009. – 520 с.

9. *Кукрэш, А.М.* Жорсткі раманс: фальклорныя песні / укл. А.М. Кукрэш. – Мінск: Кнігазбор, 2010. – 436 с. : ноты.

10. Беларускі фальклор: энцыклапедыя: У 2 т. Т. 1 / рэдкал.: Г.П. Пашкоў і інш. – Мінск: БелЭн, 2005. – С. 491.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ